

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه قم

دانشکده الاهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، رشته شیعه شناسی، گرایش کلام شیعی

عنوان:

بررسی و تحلیل

"آسیب های اجتماعی در ادعیه شیعی"

استاد راهنما:

دکتر محمود تقی زاده داوری

استاد مشاور:

دکتر غلامحسین اعرابی

نگارنده:

محمد رضا معروف خانی

تابستان ۱۳۹۰

با تشکر و قدردانی صمیمانه از:

اساتید بزرگوار دانشکده الاهیات دانشگاه قم، مخصوصاً دکتر تقی زاده داوری، مدیر گروه شیعه شناسی، که با اصرار و توجیہات منطقی ایشان، اکثر پایان نامه های دانشجویان رشته شیعه شناسی-گرایش کلام شیعی، با موضوعاتی با گرایشات اجتماعی ارائه شده و از این جهت، برکات فراوانی نصیب پژوهشگران و جامعه علمی می شود. همچنین تشکر فراوان از استاد دکتر اعرابی که به عنوان استاد مشاور در انجام این پژوهش حقیر را راهنمایی کردند.

تقدیم به :

اندیشمندانی که با فهم درست از دین، آن را منحصر و محبوس در اعمال و فرایض فردی ندانسته و آموزه های دینی را برنامه ای برای هدایت و مدیریت زندگی اجتماعی انسان ها در جهت نیل به سعادت دنیوی و اخروی می دانند.

چکیده

دعا و نیایش امری فطری و طبیعی در نهاد و سرشت همه انسان ها بوده و تاریخ زندگی بشر، حاکی از آن است که انسان از همان آغاز پیدایش، به شیوه ها و زبان های مختلف مشغول راز و نیاز با موجودی قوی و چاره ساز بوده است. هر چند دعا به هر زبانی نیکوست، اما دعاهائی که از زبان اولیای الهی، به عنوان انسان های کامل نقل شده‌اند، دارای مضامین عالی تر و جامع تری می باشند و بررسی دعاهای منقول از پیامبر اعظم (ص) و امامان معصوم (ع)، نشان از نگرش جامع ادعیه شیعی به تمام ابعاد زندگی انسانی است که ناگزیر از حیات جمعی بوده و اجتماعی بودن از امور فطری اوست. از طرفی، زندگی انسان همواره با آسیب ها و انحرافات همراه بوده و افرادی با هنجار شکنی به کج روی پرداخته اند؛ و مدیران جامعه همواره در پی یافتن مصادیق و ماهیت آسیب ها و همچنین شیوه های پیشگیری و کنترل آن ها بوده اند. در پژوهش حاضر، آن دسته از مضامین اجتماعی ادعیه شیعی مطالعه می شوند که به آسیب شناسی زندگی اجتماعی انسان اشاره دارند. نگاه جامع معصومین (ع) به انسان و هدف زندگی او، باعث شده تا مصادیق آسیب های اجتماعی که در ادعیه نسبت به آن ها هشدار داده می شوند، در مقایسه با آنچه در متون جامعه شناسی معاصر مطرح می شوند، از جامعیت بیشتری برخوردار باشند. علاوه بر این، در بیان معصومین (ع)، ایمان به خدا و اتصاف به تقوا و اخلاق اسلامی و بروز آن ها در رفتار های اجتماعی و الگو قرار دادن پیامبر و اهل بیت ایشان، موثرترین شیوه پیشگیری و تقلیل آسیب ها و کج روی های اجتماعی معرفی می شوند.

واژگان کلیدی: دعا - ادعیه شیعی - کج روی - آسیب اجتماعی - آسیب شناسی اجتماعی

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

۱ مقدمه

فصل اول: کلیات

۴ ۱ - ۱ بیان مساله (تعریف و تبیین موضوع)

۵ ۱-۲ ضرورت انجام تحقیق

۵ ۱-۳ اهداف و فواید تحقیق

۶ ۱-۴ پیشینه تحقیق

۷ ۱-۵ سوالات تحقیق

۷ ۱-۶ پیش فرض های تحقیق

۸ ۱-۷ روش تحقیق

۹ ۱-۸ سرفصل ها و عناوین تحقیق

۱۰ ۱-۹ کلید واژه ها

فصل دوم: انسان موجودی اجتماعی

۱۳ مقدمه

۱۴ بخش اول: حیات انسان اجتماعی یا فردی؟

۱۶ ۱-۱-۲ شواهدزیستی

۱۶ ۱-۲-۲ شواهد تاریخی

۱۷ ۱-۲-۳ شواهد دینی

۲۱ بخش دوم: گرایش انسان به اجتماع، چرا؟

۲۲ ۱-۲-۲ انسان مدنی بالطبع (زندگی اجتماعی انسان طبیعی)

۲۵ ۲-۲-۲ انسان مستخدم بالطبع (زندگی اجتماعی انسان اضطراری است)

۲۷ ۳-۲-۲ انسان انتخابگر

۲۸ ۴-۲-۲ انسان مستخدم بالطبع و مدنی با لفظه

۲۹ ۵-۲-۲ تفسیر مرحله ای حیات انسان

فصل سوم : آسیب های اجتماعی

۳۱ مقدمه

۳۲ بخش اول: آسیب شناسی اجتماعی

۳۳ ۳-۱-۱ رویکرد های گوناگون به آسیب های اجتماعی

۳۵ ۳-۱-۲ آسیب اجتماعی یا کج روی؟
۳۷ ۳-۱-۳ آسیب اجتماعی چیست؟
۳۸ ۳-۱-۴ گستره و مصادیق آسیب های اجتماعی
۴۱ بخش دوم : آسیب شناسی اجتماعی و مبانی اسلامی
۴۲ ۳-۲-۱ انسان جزئی از عالم هستی
۴۲ ۳-۲-۲ انسان موجودی دو بعدی
۴۳ ۳-۲-۳ انسان موجودی دو جهانی
۴۵ ۳-۲-۴ ارتباط تنگاتنگ عوامل هستی
۴۶ ۳-۲-۵ مبانی اسلامی و تعریف آسیب اجتماعی
۴۷ ۳-۲-۶ مبانی اسلامی و مصادیق آسیب اجتماعی

فصل چهارم: ادعیه شیعی

۵۰ مقدمه
	بخش اول: انسان ودعا
۵۱ ۴-۱-۱ دعا امری فطری
۵۳ ۴-۱-۲ فلسفه دعا و نیایش
۵۳ ۴-۱-۲-۱ دعا و " قضا و قدر "
۵۴ ۴-۱-۲-۲ دعا و " مقام رضا "
۵۴ ۴-۱-۳ زبان دعا حقیقت یا مجاز
۵۵ ۴-۱-۴ دعا در ادیان الهی
۵۶ ۴-۱-۴-۱ دعا در دین یهود
۵۷ ۴-۱-۴-۲ دعا در مسیحیت
۵۸ ۴-۱-۴-۳ دعا در اسلام
۶۰ ۴-۱-۴-۳-۱ دعا از دیدگاه قرآن
۶۲ ۴-۱-۴-۳-۲ دعا از دیدگاه روایات

بخش دوم : کتب دعا در شیعه

۶۵ ۴-۲-۱ انواع کتب دعا
۶۶ ۴-۲-۲ مراحل تدوین کتب دعایی شیعه
۶۶ ۴-۲-۲-۱ دعای شیعی تا زمان شیخ طوسی
۶۷ ۴-۲-۲-۲ دعای شیعی از شیخ طوسی تا ابن طاووس
۶۸ ۴-۲-۲-۳ ابن طاووس و ادبیات دعا در شیعه
۶۹ ۴-۲-۲-۴ ادبیات دعا پس از ابن طاووس تا کفعمی
۷۱ ۴-۲-۲-۵ دعا پس از کفعمی تا شیخ عباس قمی

فصل پنجم: آسیب های اجتماعی در ادعیه شیعی

۷۵ مقدمه
۷۶ بخش اول: آسیب های اجتماعی در حوزه روابط اجتماعی (اخلاق اجتماعی)
۷۷ ۵-۱-۱ حسد
۷۸ ۵-۱-۲ دشنام و بد دهنی
۷۹ ۵-۱-۳ عیب جوئی
۷۹ ۵-۱-۴ غیبت
۷۹ ۵-۱-۵ شهادت دروغ
۸۰ ۵-۱-۶ سوگند دروغ
۸۰ ۵-۱-۷ شرب خمر
۸۰ ۵-۱-۸ ناسپاس بودن
۸۱ ۵-۱-۹ منت گذاری
۸۱ ۵-۱-۱۰ قطع صلہ رحم
۸۱ ۵-۱-۱۱ بی مهری نزدیکان
۸۱ ۵-۱-۱۲ کوتاهی در حق والدین
۸۲ ۵-۱-۱۳ همسایه آزاری
۸۳ ۵-۱-۱۴ کوتاهی در حق اولاد
۸۳ ۵-۱-۱۵ همنشین بد
۸۴ ۵-۱-۱۶ دوری از عالمان
۸۴ ۵-۱-۱۷ گرایش به سحر، جادو و فال گیری
۸۴ ۵-۱-۱۸ قتل و خون ریزی
۸۵ ۵-۱-۱۹ مردم آزاری
۸۵ ۵-۱-۲۰ چشم چرانی
۸۵ ۵-۱-۲۱ غضب
۸۵ ۵-۱-۲۲ علم نمائی
۸۶ ۵-۱-۲۳ ترویج فحشا
۸۶ ۵-۱-۲۴ پیمان شکنی (خلف وعده)
۸۷ بخش دوم: آسیب های اجتماعی در حوزه روابط اقتصادی
۸۸ ۵-۲-۱ فقر
۸۸ ۵-۲-۱-۱ فقر در پیری
۸۸ ۵-۲-۲ اسراف
۸۹ ۵-۲-۳ قناعت نکردن
۸۹ ۵-۲-۴ اشتغال بیش از حد به اقتصاد
۸۹ ۵-۲-۵ سرقت

- ۹۰ ۶-۲-۵ کم فروشی
- ۹۰ ۷-۲-۵ ربا
- ۹۰ ۸-۲-۵ رشوه
- ۹۰ ۹-۲-۵ غش در معامله
- ۹۰ ۱۰-۲-۵ گرسنگی
- ۹۱ ۱۱-۲-۵ برهنگی (بی لباسی)
- ۹۱ ۱۲-۲-۵ بی خانمانی
- ۹۱ ۱۳-۲-۵ محتاج شدن به مردم
- ۹۲ ۱۴-۲-۵ محتاج شدن به افراد پست
- ۹۲ ۱۵-۲-۵ چشم دوختن به اموال دیگران
- ۹۲ ۱۶-۲-۵ تعظیم پول پرستان و خوار شمردن فقرا
- ۹۳ ۱۷-۲-۵ ثروت زدگی
- ۹۳ ۱۸-۲-۵ بدهکار بودن
- ۹۴ ۱۹-۲-۵ بخل
- ۹۴ ۲۰-۲-۵ انفاق به غیر اهلیش
- ۹۵ ۲۱-۲-۵ درآمد نامشروع
- ۹۵ ۲۲-۲-۵ سوءظن به رزاقیت خدا
- ۹۵ ۲۳-۲-۵ ایثار نکردن در مال
- ۹۶ بخش سوم: آسیب های اجتماعی در حوزه روابط سیاسی
- ۹۶ ۱-۳-۵ تفرقه
- ۹۷ ۲-۲-۵ ستم سلطان
- ۹۷ ۳-۲-۵ یاور ظالم بودن و یاری نکردن مظلوم
- ۹۸ ۴-۲-۵ شماتت دشمن
- ۹۸ ۵-۲-۵ تعصب (قبیله گرایی)
- ۹۸ ۶-۲-۵ ترک امر به معروف و نهی از منکر
- ۹۹ ۷-۲-۵ بدعت در دین
- ۹۹ ۸-۲-۵ تولی و تبری نداشتن
- ۱۰۰ ۹-۲-۵ گرایش به باطل
- ۱۰۱ ۱۰-۲-۵ رجوع به حکام غیر حق

فصل ششم: تجزیه و تحلیل آسیب های اجتماعی

- ۱۰۳ مقدمه
- ۱۰۴ بخش اول: سبب شناسی آسیب های اجتماعی
- ۱۰۴ ۱-۱-۶ نظریه های زیست شناختی

- ۱۰۶ ۲-۱-۶ نظریه های روان شناختی
- ۱۰۷ ۳-۱-۶ نظریه های جامعه شناختی
- ۱۰۸ ۱-۳-۱-۶ تبیین های ساختی (کارکردی)
- ۱۰۹ ۲-۳-۱-۶ تبیین های تضاد
- ۱۱۰ ۴-۱-۶ تحلیل‌های روان شناختی _ اجتماعی
- ۱۱۱ ۱-۴-۱-۶ نظریه های کنترل
- ۱۱۲ ۲-۴-۱-۶ نظریه های یادگیری
- ۱۱۳ ۳-۴-۱-۶ نظریه های کنش متقابل
- ۱۱۴ ۵-۱-۶ تبیین دلایل کجروی در آموزه های شیعی
- ۱۱۴ ۱-۵-۱-۶ انسان، موجودی مختار
- ۱۲۰ بخش دوم: کنترل آسیب های اجتماعی
- ۱۲۱ ۱-۲-۶ تبیین های زیستی و روانی
- ۱۲۱ ۲-۲-۶ تبیین های ساختی و کارکردی
- ۱۲۲ ۳-۲-۶ دید گاه تضاد
- ۱۲۲ ۴-۲-۶ تبیین های دین محور
- ۱۲۳ ۱-۴-۲-۶ کنترل رفتارهای انحرافی در ادعیه شیعی
- ۱۲۴ ۱-۱-۴-۲-۶ اصل اول؛ یاد خدا و اعتماد به او
- ۱۲۶ ۲-۱-۴-۲-۶ اصل دوم؛ پیامبر و اهل بیت، الگوی های رفتار
- ۱۳۱ جمع بندی و نتیجه گیری
- ۱۳۲ پیشنهادات

مقدمه

انسان ناگزیر از حیات اجتماعی است و شواهد زیادی حاکی از آن است که انسان‌ها همواره زندگی دسته‌جمعی داشته و به صورت گروهی می‌زیسته‌اند؛ تا دست‌یابی به امنیت، تغذیه و همچنین پرورش و شکوفا شدن کمالات و ارزش‌های انسانی، فقط در اجتماع ممکن باشد. برای پیوستن انسان به جمع و زندگی اجتماعی بشر، انگیزه‌های مختلفی چون طبیعت و خلق و خوی تعاونی و نوع دوستی، میل به استخدام و بهره‌گیری از دیگران و ... ذکر می‌شوند. اما آنچه مهم است این‌که، زندگی فردی و در انزوا، غیر ممکن و شایسته انسان در جستجوی کمال و پیشرفت نمی‌باشد.

از طرفی در طول تاریخ و در جوامع گوناگون، حتی در مقاطعی که مدیران آن جوامع انبیاء و اولیای الهی بوده‌اند، همواره افرادی با هنجار شکنی و رعایت نکردن ارزش‌ها به کج روی پرداخته‌اند. این امر موجب شده تا همزمان با پیدایش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، مسئولان جامعه به فکر مجازات کج‌روان و پیشگیری از وقوع کج روی‌های اجتماعی باشند. در عصر حاضر نیز، اندیشمندان اجتماعی به آسیب‌شناسی جوامع انسانی پرداخته و در آثار خود ضمن تعریف تفصیلی آسیب‌های اجتماعی، مصادیق و شیوه‌های پیشگیری از وقوع آن‌ها را ارائه کرده‌اند. مطالعه و تامل در این آثار، نشان می‌دهد که هر چه شناخت از انسان و انگیزه‌های او و همچنین میزان آگاهی از هنجارهای اجتماعی بیشتر باشد، تبیین پدیده کج روی نیز دقیق‌تر خواهد بود.

ائمه معصومین (علیهم السلام) که مستظهر به وحی و آموزه‌های نبوی می‌باشند، آشناترین افراد نسبت به انسان و مسیر سعادت وی بوده و از آسیب‌ها و انحرافات پیش روی بشر، اطلاع کامل دارند؛ و چون حجت

خداوند متعال بر بندگان می باشند، با عمل و بیان مشفقانه خود و با بهترین شیوه ها نسبت به انحرافات موجود در مسیر زندگی اجتماعی و تکامل بشر، هشدار داده و راه ها و شیوه های پیشگیری از ابتلاء به آن ها را آموزش داده اند. متونی که در قالب دعا و نیایش از زبان امامان (علیهم السلام) به جا مانده حاوی معارف نابی در این زمینه می باشند و پژوهش حاضر، آسیب های اجتماعی از منظر امامان (علیهم السلام) را در ادعیه شیعی مورد مطالعه قرار داده است. این مطالعه و بررسی نشان داد که آسیب شناسی حیات جمعی انسان ها در ادعیه شیعی، همه جانبه بوده و مصادیق آسیب های اجتماعی ذکر شده در ادعیه، تمام حوزه های فعالیت اجتماعی انسان از قبیل اخلاق، اقتصاد و سیاست در بر می گیرد. در بحث سبب شناسی و تبیین علل کج روی، در ادعیه شیعی انسان مختار و دارای اراده آزاد محور تعاملات اجتماعی قرار می گیرد و لذا در بحث پیشگیری و کنترل کج روی نیز، به دلیل در اولویت قرار گرفتن راهکار خود کنترلی توسط انسان ها، شیوه های پیشنهادی معصومین (علیهم السلام) از ضمانت و قابلیت اجرایی قوی تری برخوردار می باشد.

فصل اول

کلیات

بیان مساله (تعریف و تبیین موضوع)

مطالعه تاریخ حیات بشری حاکی از آن است کج روی و انحراف همواره با زندگی انسان همراه بوده و در عصر حاضر نیز، هر روز خبر هائی از وقوع جرم و جنایت و کج روی های اجتماعی از قبیل سرقت، قتل، زنا و ... در جوامع بشری منتشر می شوند. آمارها نشان دهنده حجم زیاد آسیب های اجتماعی است و این امر برای اندیشمندان اجتماعی نگران کننده است، تا آن جا که گاه از این آسیب ها با عنوان بحران یاد می کنند. از طرفی همزمان با وقوع کج روی، متفکران و مصلحان اجتماعی در اندیشه پیشگیری از این انحرافات بوده اند و پیامبران و امامان هم که از طرف خداوند مامور هدایت بشر هستند، همواره در صدد مقابله با این کج روی ها بوده اند و لذا با مراجعه به متون دینی می توان به دستورات عملی های پیشگیری و کنترل این پدیده اجتماعی دست یافت؛ و در این میان، عباراتی که در قالب دعا و نیایش مطرح شده اند از جایگاه خاصی برخوردارند. تامل در دعا های شیعی که از معصومین (علیهم السلام) نقل شده اند، حاکی از آن است که در ادعیه شیعی، علاوه بر مضامینی که به ارتباط انسان با خالق خویش اشاره دارند، عباراتی نیز کیفیت رابطه انسان با انسان های دیگر را با زبان دعا و در قالب نیایش بیان می کنند. به عبارت دیگر این گونه مضامین، بعد اجتماعی زندگی انسان را مورد تاکید قرار می دهند. در این گونه عبارات، شخص در حال دعا و نیایش از اتصاف به کج روی های اجتماعی به خداوند متعال پناه می برد و یا خدا را حمد و سپاس می گوید که به خاطر عنایات و رحمت او، در وی چنین انحرافات و آسیب های اجتماعی وجود ندارند. پژوهش حاضر موضوع آسیب شناسی اجتماعی در ادعیه شیعی را مورد بررسی و مطالعه قرار می دهد تا با توجه دادن مردم به مضامین اجتماعی ادعیه، ضمن معرفی مصادیق کج روی ها و انحرافات اجتماعی، راهکارها و شیوه های کاهش کج روی را در دعاها را معرفی کند.

ضرورت انجام تحقیق

از آنجا که انسان‌ها ناگزیر از زندگی اجتماعی و در جمع بودن می‌باشند، آگاهی از آسیب‌ها و انحرافات که ممکن است زندگی مطلوب انسان‌ها را تهدید کنند، امری مهم و ضروری است. در جامعه دینی که آیین‌ها و مراسم‌های دینی در آن با تکرار و ممارست همراه است، پیدا کردن راهکارهای دینی برای تقلیل و پیشگیری از مفاسد و آسیب‌های اجتماعی، در اولویت کار کارشناسان و مسئولان تربیتی و اندیشمندان اجتماعی است و معصومین (علیهم‌السلام) به عنوان انسان‌های کامل و برگزیده از طرف خداوند، با شناخت صحیحی که از مسیر حرکت انسان‌ها دارند، با عمل و بیان خود بشر را نسبت به انحرافات پیش‌رویش آگاه ساخته‌اند. به نظر، آن هشدارهایی که در قالب دعا بیان می‌شوند بهترین شکل آگاهی بخشی را دارند، چرا که شخص هنگام دعا و نیایش در صدد اقرار به نقص‌های خود بوده و از خالق خویش جهت طی مسیر سعادت و ایمنی از انحرافات و کج‌روی‌ها استمداد می‌خواهد و در چنین اوقاتی، چه بهتر که تهدیدها و آسیب‌های زندگی را از زبان انسان‌های کامل و مصون از خطا و اشتباه بیاموزد. از این روی، استخراج آسیب‌های زندگی اجتماعی از ادعیه شیعی و معرفی آن‌ها امری ضروری و مهم به نظر می‌رسد.

اهداف و فواید تحقیق

دعا و نیایش در بین انسان‌ها عموماً، و در میان شیعیان خصوصاً، از اهمیت و جایگاه بالایی برخوردار بوده و کتب دعایی شیعه در کنار قرآن، زندگی معنوی آن‌ها را جهت‌دهی می‌کنند. برای فردی که دعا حضور معنا داری در زندگی او دارد، هر چه اطلاع و آگاهی از محتوا و مضامین ادعیه بیشتر باشد، در نتیجه احتمال کاربردی کردن آن‌ها در زندگی نیز بیشتر خواهد بود؛ و در این صورت است که زندگی سالم‌تر و با انحرافات و آسیب‌های کمتری خواهد داشت.

آمار کج‌روی‌ها در جامعه، شایسته جامعه متمدن و دارای ریشه‌های مذهبی همچون ایران نیست، لذا با توجه به جایگاه دعا و نیایش در جامعه ایرانی و اقبال مردم به مراسم‌ها و آیین‌های دعا و نیایش، امید است تا با استخراج موضوعی معارف اجتماعی موجود در ادعیه و معرفی آن‌ها به مسئولان، برنامه‌ریزان و مدیران فرهنگی

نهادهای اجتماعی، میزان آمادگی آنها برای مقابله و پیشگیری از انحرافات و کج روی های افزایش یابد. مخصوصاً جامعیتی که در زمینه مصادیق و گستره آسیب های اجتماعی در ادعیه شیعی مشاهده می شود، در امر پیشگیری موثرتر خواهد بود.

پیشینه تحقیق

در طول تاریخ بعد اسلام، شروح مختلف و ارزشمندی بر کتاب های دعایی شیعه نوشته شده است؛ همچنین مطالعاتی درباره ماهیت دعا و رابطه آن با قضا و قدر، آداب و شرایط پذیرش دعا، خداشناسی در ادعیه و ... انجام شده است، اما با جستجو در میان کتب و پایان نامه های که درباره دعا نوشته شده اند اثری که مسائل اجتماعی در دعاها را بررسی کرده باشد یافت نشد. البته پایان نامه ای با عنوان **"رویکرد صحیفه سجادیه به اخلاق اجتماعی"** نوشته آقای حمید رضا حق شناس که با راهنمایی دکتر تجری و مشاوره دکتر تقی زاده، در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه قم دفاع شده، تنها اثری است که در این زمینه یافت شد. این پژوهش از این جهت که شاید اولین پایان نامه ای است که به دنبال موضوعی اجتماعی در صحیفه سجادیه می باشد، کاری ارزشمند می باشد. از طرفی دیگر، در میان آثار مربوط به علوم اجتماعی نیز، پژوهشی که موضوع آسیب های اجتماعی در ادعیه شیعی را بررسی کرده باشد مشاهده نشد. از این روی، با توجه به این که پژوهش حاضر موضوعی میان رشته ای بوده و نیاز به آگاهی از علم جامعه شناسی و همچنین تسلط به آموزه های اسلامی در حوزه های هستی شناسی، انسان شناسی و ... دارد، محدودیت های علمی بنده موجب شد که پژوهش حاضر، با نقایصی ارائه شود که گریزی از آن نبود. البته امید است که این مطالعه گامی (هر چند ضعیف) باشد در جهت تشویق اندیشمندان برای ورود در عرصه دعا پژوهی با گرایش های اجتماعی، تا با استخراج معارف موجود در ادعیه شیعی، آثاری فاخر و ارزشمند در زمینه مسائل اجتماعی به مشتاقان معارف ناب شیعی ارائه شوند.

سوالات تحقیق

پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش های اصلی است که:

*** در ادعیه شیعی چه آسیب ها و کج روی های اجتماعی مطرح شده اند؟**

*** کدام حوزه حیات اجتماعی انسان دارای بیشترین حجم کج روی می باشد؟**

به عبارت دیگر کدام رفتار ها از نظر معصومین (علیهم السلام)، به عنوان رفتاری های هنجارشکن معرفی می شوند و کدام حوزه عمل اجتماعی انسان ها دارای بیشترین مصادیق کج روی می باشد. البته در ادامه پاسخ این سوالات فرعی نیز آشکار می شود که:

*** در ادعیه شیعی چه تبیینی از علل بروز کج روی ارائه می شود؟**

*** ادعیه شیعی چه شیوه هائی برای کنترل آسیب های اجتماعی پیشنهاد می کنند؟**

پیش فرض های تحقیق

به نظر می رسد که راهکارهای ادعیه شیعی در جهت تقلیل آسیب ها و مفاسد اجتماعی، راه حل هائی با محوریت انسان دین دار و خداگرا باشند که در آن ها سعی بر اصلاح و تربیت تک تک افراد است، تا از این طریق در نهایت به اصلاح کل جامعه منجر شود. ائمه معصومین (علیهم السلام) با الهام از قرآن و تعلیمات پیامبر اکرم (ص)، وظیفه هدایت همه جانبه انسان ها را بر عهده دارند و لذا آنچه را از خداوند متعال با زبان دعا درخواست می کنند، متضمن نیاز های واقعی انسان ها بوده و در همه زمان ها کاربردی است. از این روی، در پژوهش حاضر، فرض بر این بود که معصومین (علیهم السلام):

*** با توجه به آشنایی کامل به مسیر سعادت اخروی و دنیوی بشر نسبت به تمام آسیب ها و انحرافات حیات انسان هشدار می دهند تا مانع از کج روی او شود.**

* نه تنها نسبت به آسیب ها هشدار می دهند بلکه بندگی خدا و اتصاف به ایمان و اخلاق اسلامی و جاری کردن آن ها در زندگی اجتماعی را، تنها راه کنترل و تقلیل کج روی می دانند.

روش تحقیق

روش پژوهش و تحقیق، روش کتاب خانه ای و اسنادی است و آن " عبارت است از شیوه گردآوری اطلاعات لازم در خصوص ریز موضوعات تحقیق، از طریق مطالعه کتاب ها، مقالات و پایان نامه ها و دیگر آثار مکتوب، که معمولا در کتاب خانه های عمومی یا تخصصی موجود است. و نیز طریق اندیشه ورزی بر روی اطلاعات و به سخن دیگر شیوه ی اعمال فکر بر روی اطلاعات به دست آمده مانند تصحیح، ترجمه، شرح، نقد، تفسیر، استنباط، تعریف، تحلیل مقایسه، تبیین و استنتاج در زمینه ی آن اطلاعات"^۱

بر این اساس ابتدا مطالعاتی در زمینه جامعه شناسی و آسیب شناسی اجتماعی انجام شد تا ضمن آشنایی با زبان و ادبیات جامعه شناسان، بعد از استخراج مطالبی درباره تعریف کج روی، مصادیق آسیب های اجتماعی و نظریات آسیب شناسی اجتماعی، کتاب های دعائی شیعی مورد بررسی و مطالعه قرار گرفتند. لازم به ذکر است که کتاب های دعایی که مورد مطالعه قرار گرفتند، کتاب هایی هستند که صرفا مشتمل بر دعاها بوده و در آن ها ادعیه روزهای هفته، ماه و یا سال عنوان می شوند و لذا از بررسی کتاب هایی که درباره آداب دعا، امور مربوط به زیارات، طلسمات و استخاره نوشته شده، صرف نظر شد. در این راستا صحیفه سجادیه به دلیل جامعیت محور مطالعه قرار گرفت و بعد دیگر کتب مرجع دعائی همچون مصباح المتهجد شیخ طوسی و اقبال الاعمال سید بن طاووس بررسی شده و به دیگر کتب دعا که از این کتب مرجع دعا نقل می کنند پرداخته نشد.

۱. جعفری، نکونام، روش تحقیق کتاب خانه ای با تاکید بر علوم اسلامی، انتشارات شفق، دانشگاه قم،

سرفصل ها و عناوین تحقیق

تحقیق حاضر شامل شش فصل می باشد که فصل اول به کلیات و مباحث کلی از قبیل: تعریف موضوع، اهمیت تحقیق، روش مطالعه و ... اختصاص دارد. پنج فصل بعدی مطالب مقدماتی، ضروری و اصلی رساله را تشکیل می دهند که ذیلاً به عناوین و کلیات هر فصل و همچنین دلیل گنجانده شدن آن ها در پژوهش حاضر اشاره ای کوتاه می شود.

* فصل دوم با عنوان "انسان موجودی اجتماعی" در پاسخ به این سوال آورده می شود که: چه ضرورتی دارد که انسان خود را وارد اجتماع کند؟ لذا در بخش اول این فصل، با ذکر شواهدی نه تنها زندگی اجتماعی انسان ها مورد تاکید قرار می گیرد، بلکه عنوان می شود که زندگی به صورت فردی محال و زندگی با ملاک های انسانی نخواهد بود. در بخش دوم، علت گرایش و تن دادن بشر به زندگی اجتماعی بیان می شود.

* در فصل سوم، ابتدا با مراجعه به کتب جامعه شناسی و آثاری که آسیب شناسی اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده اند، با تعریف آسیب شناسی و مفاهیم مرتبط با آن آشنا می شویم و سپس این مفاهیم را با مبانی اسلامی دنبال می کنیم.

* در فصل چهارم، ضمن بررسی رابطه انسان با دعا و نیایش، مساله دعا در ادیان را مطالعه کرده و در نهایت جایگاه دعا در تشیع و همچنین تاریخچه تدوین کتاب های دعا در شیعه بررسی و مهم ترین کتب ادعیه شیعی معرفی می شوند.

* در فصل پنجم، مصادیق آسیب های اجتماعی در ۳ حوزه فعالیت اجتماعی انسان یعنی حوزه های اخلاق یا روابط اجتماعی، اقتصاد و سیاست از ادعیه شیعی استخراج و معرفی می شوند.

* در فصل ششم، بخش اول به تبیین علل وقوع کج روی از نظر جامعه شناسان و همچنین در دعاهای شیعی می پردازد. در بخش دوم نیز به شیوه های کنترل و تقلیل آسیب های اجتماعی اشاره ای می شود.

کلید واژه ها

آسیب شناسی اجتماعی (social pathology)

آسیب شناسی اجتماعی مطالعه بی سازمانیها، آسیب های اجتماعی نظیر فقر، بیکاری، تبهکاری و... همراه با علل و عوامل و شیوه های درمان آنان و همچنین شرایط بیمارگونه و ناهنجار اجتماعی است.^۱ در مباحث جامعه شناسی، هدف آسیب شناسی اجتماعی را با تسامح شناخت کج رفتاری ها، علل، عوامل و انواع پیامدهای آن می دانند.^۲

آسیب اجتماعی یا کج روی (deviant)

بعضی کج روی را « ناهمنوایی با هنجار یا مجموعه هنجار های معین تعریف می کنند که توسط تعداد قابل ملاحظه ای از مردم اجتماع یا جامعه ای پذیرفته شده باشند.»^۳ برخی نیز معتقدند « انحراف عملی است که مردم احساس می کنند باید به آن واکنش نشان دهند و در مورد آن اقدام کنند»^۴ و در نهایت، تعریف آلبرت کوهن پذیرفته می شود که کج روی « رفتار شکننده هنجار » می باشد.^۵

دعا

دعا در لغت " اصل واحد و هو ان تمیل الشیء الیک بصوت و کلام یکون منک " میل دادن چیزی و متوجه کردن کسی به طرف خود با صدا و کلام است.^۶ راغب دعا را در لغت افتادگی و فروتنی معنی کرده است.^۷

۱. باقر، ساریخانی، دایره المعارف علوم اجتماعی، ۱۳۷۶ چاپ موسسه کیهان، تهران، ص ۵۷۱ و ۷۱ و ۷۷

۲. رحمت الله، صدیق سروستانی، آسیب شناسی اجتماعی، ۱۳۸۷، تهران، چاپ چهارم، نشر سمت، ص ۱۰

۳. آنتونی، گیدنز، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، ۱۳۸۵، چاپ هجدهم، ص ۱۴۹

۴. صدیق، ص ۱۷

۵. علی، سلیمی، محمد داوری، جامعه شناسی کج روی، قم، ۱۳۸۷، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص ۱۱۳

۶. احمد، ابن فارس، معجم المقائیس اللغه، قم، دارالکتب العلمیه، ج ۲ صفحه ۲۷۹

۷. راغب، اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن یا تفسیر لغوی و ادبی قرآن، ترجمه سید غلامرضا

حسینی، تهران، انتشارات مرتضوی، ج ۱، ص ۷۶۱